

kommunizmusról, román megszállásról, ellenforradalomról és e kicsinyes zszurnaliszta látásba igyekszik egy nemzedék tragikumá emelt sorsát beleszorítani. Ő a gyászzenés közvélemény, mely a generációs Werthert egy fájdalmas, érzelmes riportcikkkel kíséri az elkallódás sírjába.

Szitnyai Zoltán regénye korántsem ilyen igénytelen és felszínes, sőt maga a harmincéves problematika sem olyan úntalanul önmagáért való, mint a «Tamás»-ban. Szándéka is nagyobb-szerűnek látszik: az elmúlt 10—20 év társadalmának leleplezését akarja adni s csak a végén kanyarodik rá egy váratlan mozdulattal a «harmincéves» kérdés síneire. Maga a társadalomrajz azonban vajmi kiábrándító. Nem azért, mert kiderül, hogy ama zavaros időkben a politikai jobb- vagy baloldalisága címén mily emberi gazságok érvényesültek, hanem azért, mert ily «leleplezés»-ért nincs szükség regényre. Nála is a közelmultól kialakult közhely nyomult be az irodalomba. Hemzsegnek regényében az ennek a közhelynek megfelelő jellegzetes és egysikű figurák. Jellegzetesen feudális vármegyei urak, jellegzetes konjunktúra-forradalmárok és reakciósook, jellegzetes fanatikuskok. Köztük él és küszködik a főhős, a jellegzetes idealista, a regény végén a generációs krízisbe belenövő «harmincéves», akit egy hirtelen előrántott «húszéves» döbrent rá idealista Rab Rábys küzdelmei hiábavalóságára (ismét közhely!) és a lezártnak hitt dolgok nyitott voltára. Ez a szimplifikálás Sitnyai legnagyobb hibája. Nagyobb, mint Magyar László ujságíró felületessége, mert ennek műve csak indokolatlan betörés az irodalom területére, de Sitnyai kétségtelen s már nem egyszer megbizonyított írói képességeket dob a könnyű eredmények áldozatául.

Általánosítsunk-e mindebből? A harmincéves írónemzedék önlelep-

lezésének tartsuk-e a két regényt? Alig volna igazságos. A keveseken át való győzelem, a közvélemény-isméltéstől való elszakadás talán rejt még magában némi vonzóerőt s lesznek talán, kik ezen az úton próbálnak feltörni a napfényre. *Kerecsényi Dezső.*

Sárközi György : Mint oldott kéve.
Történelmi regény. (Budapest, Pantheon-kiadás.) Az összeomlás óta a történelmi tárgyaknak regényíróink közt egyre nagyobb a keletje s feljük olyanok is szívesen fordulnak, kik a díszletfestegetésen túl a színpalak közé a történelmi korok levegőjét lehelni sem kellő tájékozottságuk, sem költői teremtőerejük hiányánál fogva nem hivatottak. Ezek romantikus «eseménygazdagság»-ukkal, honfibus ál-páthozukkal, esetleg jelmezes erotikájukkal olvasóközönséget akárhányszor bőven fognak maguknak, de a tarka fölszín mögé okvetetlenkedő s az elviselhetetlenül «daliás» hang iránt érzékenyebb fülű kritikust többnyire már első lapjaikkal lehűtik és lelkesedés helyett ösztönös ellenkezésbe kergetik.

Sárközi nagy regénykompozíciója e lesújtó általános tapasztalat alól jóleső és megkülönböztetett figyelmet érdemlő kivétel. Az ő «történelme» a közelmulté, mely még nemrégben személyes emlékek alkonyati fényében derengett vissza s ugyanakkor a napi politikának nem mindig tisztaszándékú gyújtóanyagául is szolgált. A világháború szörnyű kataklizmosza azonban a szabadságharci idők egész politikum- és szennvedélyanyagát mintegy a túlsó partra, csakugyan a «történelmiség» távolába sodorta. A tudomány is azóta ezen a területen az eligazodás és tisztázódás felé túljutott az első komoly kezdeményen s nyomában az író is emelkedettebb nézőpontból jártathatja végig tekintetét a mult századközép mozgalmas körhorizontján. Sárközinek a reform-

éveket, a szabadságharcot s a nyugati emigrációt magábaölelő hatalmas méretű kompozíciója egész kis könyvtárnyi tudásanyagra támaszkodik. Főforrása a kornak egy idáig kevés figyelemre méltatott emlékirat-, illetőleg naplóemléke: a szabadságharc főúri származású katonai főpapjának, báró Mednyánszky Cézárnak angolul megírt könyve. Az ő alakját állítja Sárközi a regény tengelyébe s őt szemeli ki arra, hogy benne a háttérben szélesen megfestett társadalmi változások közt a kornak ezekkel együttjátszó emberét, a romantikus forradalmártípusnak egy lélekzetmeghalló közelségből szemügyre vett példányát szólítsa művészi valóságra s az ő életét vetíti élénk, mint egy belülről elbukott, tiszta eszménységéből és zavaros önismeretből egybeszótt, tragikus életet, amely csak elhibázott lehet, mintahogy elhibázott maga a kor is, melynek ez az élet függvénye.

Semmi sincs távolabb Sárközi írói ihletétől, mint a történelmi tárgyak regényes előadóinak bálványfaragó, élettelenénné mumifikáló buzgósága. Egy Kossuth emigrációját ismertető mű bírálatában nemrégiben így nyilatkozott: «A komolyság, mely a történelem tógájának ráncait igyekszik simára rángatni, mindenkép tiszteletreméltó, de csökkenti a lehetőséget, hogy az elmúlt életet egykori eleven életnek érezzük». Aligha tévedek, ha ezt a multból való «élet»-mentést gondolom történelmi regényírásában is legfőbb sarkalójának. Az életnek, a nemzet s az egyén életének rezdüléseit figyelni, egészen a legmesszibb hullámverésekig, melyek családi környezetekben, szerelmi szálak indázódásai közt, nagy emberek kis hiúságai körül fodrozódnak s melyeknek három testes kötetben felgyűlt összegezése azután a körképi teljesség s a történelmi nagyarányúság szuggesztíóját áraszthatja. Tolsztoji fogantatású terv lebeghetett előtte s e legnagyobb törekvésnek tisz-

teletre érdemes jegyeit művében végiglen meg is őrzi, habár a monumentális mintázásra költői sugallatából s alakitóerejéből hiánytalanul nem is futotta. Az önként vállalt megkötöttségek közt a remekműhöz elengedhetetlen, a külsőségeknek még meghamisítása árán is bensőbb törvényeket követő fölényt vállalni eleve bátortalan. Pedig enélkül — mint éppen az ő esete mutatja — az epikai alkotás egésze multhatatlanul képsorozattá töredezik. S e periodusokba kerekedő, öncélúvá hangsúlyosodó kisebb egységekben maguk az alakok s jellemek is mintegy elrekednek: a nagy tragédia főhősei úgyszólván csupa egyfelvonásos darabban bonthatják ki a maguk belsejét, nem csoda, ha sohasem teljesen s főleg sohasem úgy, hogy a szakaszkorlátokon át a regény egészében a lelki fejlődésnek, az indítékokból sarjadó jellemformálódásnak feltételeihez valóban hozzájuthatnának. Még Görgeyjét is a váltakozó magánéleti és hadi jelenetek során voltaképp egyre a kezdeti beállítás színeiben látjuk viszont; sok minden történik *vele*, sok minden változik *általa*, de *benne* lényegesen kevesebb. A lírikus Sárközinek lírai érzéke itt is éber és finom; kíváncsisága lázasan, sokszor a személyes érintettség önkínzásával fürkész a lélek redői között; ezekben a mozzanatokban az igazi művészet fuvalma igéz meg, de a nagy regényírók az életnek nemcsak izgatott faggatódzói, hanem bátor kritikusai is, s e nagy ítélőmesterek életbíró és jellemmegmérő ereje Sárközinek egyelőre még nincs hatalmában. Ezért vonatkozik még rá is Péterfynek régi (s a magyar regényírásra csak igen ritkán érvénytelen) megállapítása: «Regényhősökké válnak alakjai, nem annyira besű életése elemzése útján, mint inkább külső sorsuk alakulása által».

E tekintetben az építménye alapjául vetett Mednyánszky-napló amúgy

is sokszor valóságos tehertételnek bizonyult, melyen könnyíteni az író akkor sem akart, ha művészi céljait a szabadabb kéz jobban szolgálhatta volna. Ez a «hiteles» anyag billentette regényét a harmadik kötetben a romantikus szerelemmel megterhelt kalandregény ingoványa felé, holott itt az adott motívumok egynémelyikének kikapcsolása ennek az elhajlásnak útját szeghette volna. Mikor a Mednyánszky-könyv magyarul megjelent, egyik ismertetője az annak lapjain feltároló életsorsról ezt írta: «költő alig tud ilyet kieszelni, erre csak a legnagyobb költő: az élet képes». Mi az «élet»-nek ezt az alkotó fölényét kereken tagadjuk s talán Sárközi is némi kárát vallotta, hogy a «kieszelés» jogát ennek a kontárságra oly hajlamos vak hatalomnak sokszor alárendelte.

Ahol — akár az atmoszféra megteremtésében, akár egy-egy, úgyszólván semmiből életrehívott alakjának megformálásában — önmagának ez alárendelésére alkalom sem igen kínálkozott, ahol tehát, magyarán mondva, egészen a maga konyháján főz: regényének legkülönb, a műfaj mester-mértékét is megbíró magaslatai tárnak rendre elibénk. Itt egy szalonkales tiszta maratású rézkarca köszönt, másutt egy csataképnek eszközökben takarékos s minden közhelyről tisztult izléssel lemondó panneauja bontakozik ki a magas művészet megkapó magátólértetődőségével; azután a futólag felbukkanó s az olvasásban mégis maradó nyomot, élő emléket hagyó figurák egész légiója, mint teszem a halál küszöbéről az életbölcsesség glóriájával visszatekintő Kopácsy hercegprímásnak regényirodalmunk legértékesebb eredményeihez tartozó alakja! S azonfölül minden táji és társadalmi környezetnek a főbb szereplők lelkével együttrezgő, minden hatásos szentimentalizmus nélkül is erős érzelmi kihangzású megelevenítése,

akár a vívódólelkű Cézárnak rongyos tót falubeli, trencsényi plébániájáról legyen szó, akár az ötvenes évek Párizsáról, melynek «Bakonyába» bukkott magyar patrióták temetgetik emigrációs keservekbe fulladt álmait! Mindezzel Sárközi a kritikának máris nem az «első regényeket» megillető, vállveregető biztatására, hanem fenntartás nélküli, nyílt meghódolására tette magát méltóvá. S ha a nagy regény egységes lendületének fogyatékából a nagy regény legmagasabb igényéig még föl nem is ért: az előkelő színvonalú írói műnek magasából viszont a felelőtlen s feladatát komolyan nem vevő dolgozásmódnak engedményeket tenni még pillanatokra sem hajlandó. Írói készsége elsőrangú, mondatai a vizuális és nyelvi képzelet szokatlan gazdagságú talajából támadnak és irodalmi magas műveltség odaadó ellenőrzése mellett öltenek testet. «Történelmi» regényíróink — még a legolvasottabbak is — jobbra nemcsak témáiknak, hanem a stílusnak is kalandorai. Sárközi e handabandázók közt az író toll becsületének nemes harcosa. Rédey Tivadar.

Magyar Irodalmi Ritkaságok öt új száma. (Egyetemi nyomda.) Szabó Béla Dugonics András közmondás-gyűjteményéből ügyesen válogatott ki jellemző részleteket, a bajai ciszterci reálgimnázium dr. Tordai Ányos vezetésével Szent Erzsébet, Szent Elek legendáját és a Halál himnuszát nyomatta újra. A budapesti Zrínyi Miklós reálgimnázium dr. Ollé István vezetésével a *Siralmas Panaszt* adta ki.

A két első kötet anyaga ismerős a műveltebb közönség előtt. A *Siralmas Panasz* csak szakemberek körében vont eddig figyelmet magára, mert első kiadója (Kanyaró Ferenc) Zrínyi Miklósban sejtette a szerzőt. Ez a feltevés ugyan nem valószinű, de a mű önmagáért is megérdemli, hogy szélesebb körben ismerjék meg.